

פרק הרואה

מתניתין: א-ד

כוכבים, אומר "ברוך שעקר עבודת כוכבים מארצנו".⁽⁴⁾

על הזיקין [כוכבי שביט] ועל הזועות [רעידות אדמה] ועל הרעמים ועל הרוחות [סופות] ועל הברקים⁽⁵⁾, אומר "ברוך שכחו

הרואה⁽¹⁾ מקום שנעשו בו נסים לישראל, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם⁽²⁾ שעשה נסים לאבותינו⁽³⁾ במקום הזה. הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת

3. לעיל [טז ב] אמרו "אין קורין אבות אלא לשלשה", ובפירושי חרדים לירושלמי [כאן ה"א] כתב שכברכה על נס שנעשה לישראל, יכול לומר "לאבותינו" כי הצדיקים נקראו "אבות העולם". והחיד"א [בהגדה ש"פ] כתב שאין קורין "אבות" כשם כללי, אך קורין "אבינו" או "אבותינו". והחתם סופר [דרשות ח"ב רס] ביאר שרק לשבטים לא קראו "אבות" כי הם חלוקים כל אחד לשבטו, אך כלל ישראל בדורות קודמים נקרא "אבותינו", וכן משמע בסוטה [לד א] ש"אבות" עברו את הירדן.

4. תוס' [ד"ה שעקר] הביאו מירושלמי שאומר כן רק כאשר נעקרה מכל ארץ ישראל, וראה שם כי כאשר נעקרה ממקום אחד אומר "מן המקום הזה", [והרא"ש גרס בירושלמי "נעקרה ממקום אחר" וביאר שרק בחו"ל אומר "מן המקום הזה"].

והגר"א [רכד ג] דייק מנוסח הברכה המובא להלן [נו ב, ראה שם הערה 92], שלדעת הבבלי בארץ ישראל אומר "מארצנו", ואפילו כשנעקרה רק ממקום אחד. והמהרש"א [להלן שם] כתב שהעוקר עצמו אומר "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעקור ע"ז מארצנו".

5. ברכות הראיה נתקנו בין על טובה ובין על

1. כתב הראב"ד [בהשגות לבעה"מ, וברשב"א] שחיוב ברכות הראיה הוא רק כשרואה דברים אלו בפעם הראשונה, אך מכאן ואילך הן רשות, אפילו לא ראה שוב אלא אחר שלושים יום, והב"י [ריח] דייק מדבריו שגם הרואה שוב בתוך שלושים יש לו רשות לברך. אך דעת הרא"ש שלא יברך אלא אם רואה בהפסק של שלושים יום, ואז הן חובה עליו כאילו רואה פעם ראשונה.

2. הראב"ד [שם] נקט שכל ברכות אלו אינן טעונות הזכרת השם, כי אינן ברכות קבועות, שהרי רשות בידו שלא יראה מקומות אלו, ואף שגם בברכות הנהנין אינו חייב לאכול, ובכל זאת אמרו שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה — כבר ביאר הב"י [שם] שכוונתו שאינן אלא ברכות שבח והודאה, ובהם אין צורך בשם ומלכות.

אך תוס' [ד"ה הרואה] כתבו שכל ברכות אלו טעונות הזכרת השם, ובמג"א [רטו ה] העלה מכך שבעת לימוד הברכות בגמרא אומרם בלא הזכרת השם, שהרי כשסידר רבי את משנתנו לא הזכיר את השם בברכות, ובהכרח שעשה כן כדי שלא יבואו להזכיר את השם בעת הלימוד [ע"פ מחצית השקל, וראה פמ"ג שפסוקים המוזכרים בגמרא אומרם כמו שהן עם הזכרת השם].

ארבעת הנהרות המוזכרים בתורה⁽⁹⁾, ועל המדברות⁽¹⁰⁾, אומר "ברוך עושה [מעשה]⁽¹¹⁾ בראשית"⁽¹²⁾.

רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול⁽¹³⁾, אומר "ברוך שעשה את הים

וגבורתו מלא עולם" כי בתופעות אלו⁽⁶⁾ ניכר שינוי הטבע על פני שטחים נרחבים⁽⁷⁾.

על ההרים ועל הגבעות המשוונים בגובהם ובמראיהם, וניכרת בהם גבורת הבורא⁽⁸⁾, ועל הימים ועל הנהרות המפורסמים כמו

ודייק המג"א [רכח ג] שכתבו "כמו" כי כוונתם לכל נהרות המשוונים בגודלם כמו חידקל ופרת. וראה בשו"ע שם שאין מברך עליהם אלא אם לא שינו את מהלכם מכפי שהיו בעת הבריאה [בשו"ע נקט שלא נשתנו ע"י אדם, וכ"כ מהרש"א, אך הפמ"ג נקט שלא "נתהוו אחר כך", והיינו גם ע"י סחף, וראה רש"י בראשית יד ג שים המלח נמשך מאליו אחר זמן]. ונחלקו אליהו רבה ופמ"ג אם כשהוא מסופק אם השתנו מברך עליהם או לא.

10. באשל אברהם [בוטשאטש] כתב ש"מדבר" הוא מקום שאין עוברים בו אלא מחמת הכרח, מחשש אריות, וגם יערות בכלל זה.

11. כך הגירסא במשנה שבמשניות, אך היעב"ץ כתב שתיבה זו היא ביאר האמוראים ללשון המשנה.

12. מהר"ץ חיות [נדה כג א] הסכים עם האומרים שבתחילת הבריאה היתה ארץ כדורית לגמרי, ולא היו בה הרים וגבעות אלא מהמבול ואילך, אך בספר פירות תאנה הביא מפרקי דרבי אליעזר [ה] שבמאמר ה' ביום השלישי "יקו המים" עלו מקצוות הארץ ההרים והגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ, ונתגלגלו המים לעמקים.

13. בשו"ע [רכח א] כתב דהיינו הים שעוברים בו לארץ ישראל ומצרים, דהיינו הים התיכון, ובמשנה ברורה ביאר שנקרא "ים הגדול" מפני חשיבותה של ארץ ישראל [ובמדרש רבה בראשית כג מבואר שנוצר רק בזמן אנוש, כאשר

רעה, ורק בברכות הנהנין מצינו לעיל [מ ב] שנחלקו אם מברכין על מין קללה, כי הברכה על ההנאה [וראה גליוני הש"ס].

6. הגר"א [בשנות אליהו] ביאר שנקטה המשנה תופעות שהן בארבעת היסודות, ה"זוועות" הן באדמה שהיא יסוד ה"עפר, ה"רעמים" הם ביסוד ה"מים", הברקים מיסוד ה"אש", וה"רוחות" הוא יסוד ה"רוח", וה"זיקין" הן כנגד השמים שהוא יסוד חמישי.

7. ברכת "שכוחו וגבורתו" נתקנה על כל שינוי בטבע [שניכר למרחקים], ולכן מברך בכל פעם, אפילו שלא עברו שלושים יום בין ראייה לראיה, שהרי בכל פעם רואה רעם או ברק אחר [ראה מג"א ריח ד] אך לא נתקנה על ראית דבר קבוע, ומשום כך אינו אומרה על הים הגדול, אף שמקיף את כל העולם, [ראה אליהו רבה ופמ"ג רכח א"א א].

8. ע"פ שו"ע [רכח ג], ובערוך השלחן כתב דהיינו הרי האלפים הרי אררט וכדו', ובאורחות רבינו [או"ח ח"ב קיז] הביא בשם החזו"א שבשאר ההרים, כגון הרי ירושלים, החיוב תלוי בהתפעלות הרואה, וכפי הרגלו בראיית הרים גבוהים, וראה באור לציון [מו ב] ובזאת הברכה [יו ג] על הר הזרמון [ובמור וקציעה ביאר ש"הרים" הם הגבוהים, ו"גבעות" הן הזקופים ותלולים מאד, וכן עמוקים ורחבים ומרהיבים נפש האדם].

9. תוס' [ד"ה על] כתבו "לא על כל נהרות, אלא ארבע נהרות דכתיבי בקרא, כמו חידקל ופרת",

הגדול⁽¹⁴⁾ כי מפני גודלו וחשיבותו תקנו לו ברכה נפרדת.

וחיוב הברכות על ראיית מעשה בראשית, אינו אלא בזמן שרואהו לפרקים, דהיינו כשבין ראייה לראיה עברו לפחות שלושים יום.⁽¹⁵⁾

על הגשמים ועל בשורות טובות, אומר "ברוך הטוב והמטיב".⁽¹⁶⁾

על בשורות⁽¹⁷⁾ רעות, אומר "ברוך דיון האמת".

15. הגרא"מ הורביץ דן אם דין זה נסוב רק על הים, והחידוש בו כי אף אם ראה ים אחר בתוך ל' יום, יכול לברך אחר ל' על הים הגדול. או שבאמת נסוב על כל הברכות, ומה שנקטוהו בלשון יחיד, הוא ללמד כי אף אם ראה כיוצא בו בתוך ל' יום, כיון שבתוך ל' אינו מברך, אחר ל' חוזר ומברך, אך בדברי חמודות [ח] נקט שאינו מברך אלא בהפסק ל' יום בין ראייה לראיה, וביאר באגרות משה [או"ח ח"ג פה] שרק אחר הפסק כזה שב להתפעל מראייתו. וראה מג"א [ריח ד] שדן אם שלושים יום כוללים את ימי הראיה הראשונה והאחרונה, ואף הרואה ביום שלושים עצמו יברך, או מאידך, שצריך הפסק שלושים יום בין ראייה לראיה, ואפילו ביום ל"א לא יברך.

16. בשו"ע [רכא א] כתב שברכת הגשמים היא רק כשהיו בצער מחמת עצירת גשמים, וביאר בבה"ל שמברך עליהם כמו על בשורה טובה, ואינה נחשבת בשורה אלא אם היו קודם לכן בצער. וצייד שם דהיינו רק במדינות שהגשם מצוי שם תדיר, אך בארץ ישראל מברך תמיד, כי שם המטר בא רק לפרקים, וצריך רחמים שיבא.

17. בשנות אליהו גרס "שמועות רעות", כי רק על טובה שייך לשון "בשורה", כי מצוה לבשרה, אך על הרעה נאמר "מוציא דבה הוא כסיל", ולפיכך היא נשמעת לו מאליה, ונקראת "שמועה" [וראה לעיל יד א ורש"י לעיל ט ב

עלה האוקיינוס והציף שליש העולם, וא"כ אין לומר עליו "עושה מעשה בראשית", וראה שו"ת בצל החכמה ח"ב יב].

אבל המג"א הביא שהרא"ש והרמב"ם וספר התרומה נקטו כי רק על ים אוקיינוס שהוא הים הגדול שבכל הימים, שמקיף את כל העולם, עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו, אבל על ים התיכון לא נקרא לענין זה ים הגדול, ומברכין עליו כמו על שאר ימים [ובשו"ת מנחת יצחק ח"א קי נקט שאחר סיום הברכה נכון להוסיף תוך כדי דיבור גם "שעשה את הים הגדול"].

14. בשו"ע הברכה בלשון הווה "עושה הים הגדול", אבל ברי"ף והרמב"ם הלשון עבר "שעשה את הים הגדול".

והרמב"ם [ברכות י טו] פסק כרבי יהודה, ותמה הטור שהרי תנא קמא חולק, כי כלל כל ה"ימים" ב"מעשה בראשית", ולמה פסק כיחיד. והב"י הביא משו"ת הרא"ש [ד ד] שרבי יהודה אינו חלוק אלא בא לפרש את דברי ת"ק, וכן משמע מדברי רש"י [ד"ה ברוך] שקבע לו ברכה לעצמו רק מפני שהוא חשוב וגדול מכלן, ומשמע שהוא מין אחד עם שאר הימים, אכן בביאור הגר"א [רכא א] נקט שת"ק ורבי יהודה נחלקו לשיטתם לעיל [במשנה לה א — ובגמ' מ א] אם נקבעה ברכה נפרדת לכל מין ומין, ונקט שהים הגדול נחשב כים ממין אחר, ואכן במקוואות [ה ד] אמרו חכמים שכל הימים כמקוה, ורבי יהודה סבר כן רק בים הגדול. [ובמשכנות יעקב קא כתב שזו סברת הטור].

בית"י" הרי זו תפלת שוא.

ההולך בדרך, ונכנס לכרך שמצויים בו מושלים רעים שמחפשים עלילות, מתפלל שתיים תפילות, אחת בכניסתו לכרך שיכנס לשלום, ואחת ביציאתו מהכרך, ובה הוא מודה שיצא לשלום.

בן עזאי אומר מתפלל ארבע תפילות, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו, ובכל מקום בתפלה הראשונה הוא נותן הודאה על שעבר, בכניסתו על שעבר את הדרך בשלום, וביציאתו על שלא ניזוק בכרך, ובתפלתו השנייה הוא צועק על העתיד, בכניסתו, שלא יארע לו רע בכרך, וביציאתו של א יארע לו רע בדרך.⁽²⁰⁾

חייב אדם לברך את ברכת "ברוך דיין האמת" על הרעה מתוך שמחה בשם שמברך ברכת "הטוב ומטיב" על הטובה, שנאמר [דברים יא] "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו'".

בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים⁽¹⁸⁾, אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

מברך "ברוך דיין האמת" על בשורה הרעה שהיא מעין בשורה על הטובה, והיינו בבשורה שכעת היא רעה אף שיש בסופה גם טובה.⁽¹⁹⁾

ועל בשורה הטובה שהיא מעין בשורה על הרעה, מברך "הטוב והמטיב", והיינו בבשורה שכעת היא טובה, אף שיש בסופה גם רעה. וברכות אלו נקבעות כפי המציאות שעתה לפנינו, ואין תולין בעתידות שיתכן ולא יתקיימו. [ובגמרא יתבארו האופנים שבהם מברך ברכות אלו].

והצועק [מתפלל על] לשעבר, הרי זו תפלת שוא, כיצד? כגון שהיתה אשתו מעוברת, ואומר "יהי רצון שתלד אשתי זכר" הרי זו תפלת שוא, כי כבר נקבע מין העובר. וכן אם היה בא בדרך לביתו, ושמע קול צוחה בעיר, ואומר "יהי רצון שלא תהא בתוך

ד"ה דיה וצ"ע].

18. בירושלמי [ה"ג] מבואר כי אף אם הכלים ישנים, מברך, מפני שהם חדשים אצלו, וכתב הרשב"א בשם הראב"ד שהמשנה נקטה "חדשים" לומר שאם היו אצלו ומכרם, כשחוזר לקנותם אינו מברך.

ותוס' להלן [נט ב ד"ה ורבי] כתבו שמברך רק על כלים חשובים, וביאר הרא"ש שכל אדם מברך לפי מה שחשוב אצלו, ולכן עני מברך על כלים פשוטים, ואילו עשיר יתכן שלא יברך אפילו על כלים חשובים, כי אינו שמח בהם, וראה מג"א [רכג י' ומ"ב]שם [ג].

19. כך מבואר בגמרא [ס א], והגר"א הוסיף

שצריך לשער את שמחתו ברעה כפי שהוא שמח על טובה שכנגדה, וכגון אם נאבד לו מנה צריך שישמח כמו שקבל מנה, ואם נאבדו לו שנים צריך שישמח כמו שהרויח שני מנים.

20. ע"פ רש"י [ד"ה ארבע] שהכוונה לפרש דברי בן עזאי. והגר"מ הורביץ הביא מירושלמי שבכל הודאה צועק על העתיד, נמצא שמודה פעמיים, וצועק ארבע פעמים, [וטעם לכך נמצא בפירוש הטור על הפסוק "הפעם אודה את ה' – ותעמוד מלדת", בראשית כט לה, כי הצעקה לעתיד היא שלימות ההודאה למי שיש לו יכולת ליתן הכל]. ואכן מדברי הרמב"ם [ברכות י כז] משמע שהוא דין בפני עצמו, שתמיד צריך להיות מודה על העבר וצועק על

שהרי כך דרשו מקרא זה: **"בכל לבבך"** - **בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע**(21). **"ובכל נפשך"** - יש לך לעבדו באהבה. **אפילו אם הוא נוטל את נפשך**(22). **"ובכל מאריך"** - חובתך לאהוב את ה' ולעבדו אפילו **בכל ממונך**, דהיינו שלא יעבור על לא תעשה, אפילו אם לשם כך יפסיד את כל ממונו. **דבר אחר: "בכל מאריך"** - **בכל מדה ומדה שהוא מודד לך**, בין מדה טובה ובין מדה פורענות - **הוי מודה לו**. נמצא שחייב לברך על הרעה כמו על הטובה.(23)

לא יקל אדם את ראשו(24) **כנגד שער**

המזרח של חומת הר הבית, ואפילו שעומד מחוץ להר הבית, מפני שכל השערים במזרחו של הר הבית מכוונים זה כנגד זה, ונמצא **שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים**.

וכיון שנצטוונו על **"מורא מקדש"** **לא יכנס להר הבית במקלו**(25) **ובמנעלו ובפונדתו** [חגורה שמניח בה מעותיו] **ובאבק שעל רגליו** כי הוא דרך חול, יכנס בו רק לצורך תפלה או עבודה, **ולא יעשנו קפנדריא** [קיצור דרך] **ולא ירוק בו ריקקה**, שהיא דרך בזיון, **מקל וחומר ממה שאסור להכנס בו**

העתיד.

23. רבינו יונה כתב שיקבל מוסר ה' בסבר פנים יפות, ויחשוב כי הכל הוא כפרת עוונותיו. ואילו הרמב"ם כתב שיחשוב בלבו ש"כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד".

24. בתוס' יו"ט ביאר שאחר שפירטה המשנה את דיני אהבת ה', מביאה המשנה גם חלק מדיני מורא מקדש, כי הוא מדיני יראת ה', כמו שאמרו [יבמות ו א] **"לא מן המקדש אתה ירא"**, אלא ממי שהזהיר על המקדש".

ובגדר **"קלות ראש"** כתב הרמב"ם בפיה"מ שהוא צחוק ושעשועים, והמאירי כתב דהיינו כגון תספורת או עשיית מי רגלים, והריטב"א כתב שהאיסור לעמוד ערום מול שער המזרח.

25. בשו"ת **שבות יעקב** [או"ח א] כתב שהאיסור רק במקל הליכה, אך מותר להכנס עם מקל של כבוד, שהרי מצינו שהקב"ה אמר למשה בסנה **"מה זה בידך"** על המטה שבידו, אף שהיה אסור להכנס שם בנעליו.

וראה בתפארת ישראל [שקלים ג ב] שהעמיד את המשנה שם שהתורם במקדש לא יכנס במנעל ובסנדל - דהיינו במנעל של בגד, שהרי בשל עור אסור אפילו שלא בעת התרומה,

21. רבינו יונה ביאר שעבודת יצר הטוב היא לקיים מצוות עשה, ועבודת יצר הרע היא לכבוש את יצרו. ועוד, שלפעמים יש לו לעבוד את ה' עם היצר הרע ומדותיו, כגון להתאכזר על הרשעים, וראה חזו"א [או"ח נו ד] שניתן לאדם יצר הנקמה, כדי שלא יהא מרחם על הרשעים בכואו למצות עמם את הדין הראוי להם, וראה עוד באגרות חזו"א [ח"א אגרת כב].

ובשנות אליהו ביאר שצורך ענייני העוה"ז כאכילה ושתייה, באים מכח יצר הרע שרוצה ליהנות, וכשעושה לשם שמים נמצא שהוא עובד את ה' עם יצר הרע, ומקורו מדברי הרמב"ם [דעות ג ב].

22. כתב הצ"ח כי אף שדרשה זו באה ללמד על חיוב מסירת נפשו על ג' עברות חמורות, או על שאר עבירות בעת שמד, ולכאורה היה ראוי לומר **"אפילו [הגויים] נוטלים את נפשך"** - בכל זאת שנינו **"אפילו הוא [הקב"ה] נוטל"**, כדי ללמד שהנהרגים על קידוש ה' נשמתם ניטלת כביכול ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו.

נעול במנעל שהוא רק דרך חול.

ועוד התקינו כדי לחזק את האמונה בלב העם, שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם ה' (28), וסמכו (29) על מה שנאמר [רות ב ד] "והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם, ויאמרו לו יברכה ה'", ועוד אומר הכתוב [שופטים ו יב] שהמלאך אמר לגדעון: "ה' עמך גבור החיל", והמקור שראוי לסמוך על מה שראינו אצל בועז וגדעון, הוא ממה שהכתוב אומר [משלי כג כב]: "אל תבוז כי זקנה אמך" (30), אלא עשה כפי שנוהגים זקני האומה. ואין לך

בתחילה כל חותמי ברכות שבמקדש [בבית ראשון] היו אומרים בחתימת הברכות בתפילה: "ברוך אתה ה' אלוהי ישראל" עד "מן העולם" (26), משקלקלו הצדוקים וכפרו בתחיית המתים, ויאמרו אין עולם אלא אחר, התקינו עזרא ובית דינו (27) שיהו אומרים "מן העולם ועד העולם", כדי להוציא מלבם של צדוקים, ולהורות שיש עולם נוסף.

ואכן כך הובאה משנה זו ביבמות קב ב ע"ש ובמנחת חינוך רנד ד].

26. רש"י פירש שהיו אומרים "עד מן העולם", וכמבואר בפנים שלא אמרו את סיום הפסוק "עד העולם", וזו גם כוונת הגירסא במשנה במשניות "היו אומרים מן העולם" וי"ג "לא היו אומרים עד העולם", והריטב"א [סג א] כתב שהיו אומרים כרצונם או "עד העולם" או "מן העולם" וראה מלא הרועים.

עוד כתב רש"י שהיו מסיימים "ברוך חונן הדעת", ותמה הרש"ש הרי כבר אמרו "ברוך" בתחילת החתימה, ולמה כפלוהו [ואכן רש"י בסוטה מ ב והרע"ב כאן לא הזכירו את ה"ברוך" השני].

27. מהר"ץ חיות ביאר כי אף שהצדוקים החלו זמן רב אחר עזרא הסופר, כבר בימיו החלו להופיע דעות כוזבות אצל יחידים, ובתקופה מאוחרת יותר התאגדו לכת.

וראה כנפש החיים [בהגהת מהרי"ץ לשער א] שבבית ראשון היתה השראת השכינה בשלמות, וראו כלם איך מתחברים העולמות העליונים והתחתונים, ויכלו לומר רק "עד העולם" כי לא הוצרכו לחיזוק, אך בבית שני שחסרו ה' דברים, הצריכו לומר "מן העולם ועד

העולם" כדי להורות שעוה"ז הוא טפל.

ומרן הגרא"מ שך האיר, כי באמת העוה"ז והעוה"ב הם דבר אחד והמשך אחד, ולכן ראוי לאמרם יחד ב"מן העולם", ורק כשקלקלו הוצרכו לשבר את האוון, ולהשמיע בבירור שיש עוה"ב, וראה נפש החיים [שער ג יא, יד בהגהות].

28. רש"י במכות [כג ב] ביאר תקנה זו היו בשני אופנים: א. שחייב לברך את חברו בשם, ואין לו לחוש שמזלזל בכבוד המקום, כשמשמש בשמו לצורך כבוד הבריות. ב. שמותר לברך בשם, ואין לחוש לאיסור הוצאת שם שמים לבטלה.

29. רש"י נקט שחכמים תקנו כך על סמך הנהגת בועז, אך הריטב"א [סג א] כתב בשם הראב"ד שתקנו כך בימי בועז, ונשכחה התקנה, וחזרו ותקנוה בזמן המשנה.

30. הרמב"ם בפיה"מ ביאר שלא יבזו על דברי החכמים אע"פ שהן תקנות ישנות וקומות, ובשו"ת משיב דבר [ח"א טו] כתב שלא יאמר שטעם התקנה בטל, כי ודאי יש לה טעם נכון והוא נעלה מידיעתו.

לטעון שהמברך בשם מזלזל בכבוד המקום, שהרי הכתוב אומר [תהלים קיט כו] "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ורבי נתן אומר שכך ראוי לדרוש כתוב זה: לפעמים הפרו תורתך [כגון בשאלת שלום בשם, שנראית תקנתם כדבר האסור] משום עת לעשות לה' [כי צורך שאלת שלום לחברו הוא רצון ה', שנאמר בקש שלום ורדפהו]⁽³¹⁾.

גמרא:

שנינו במשנה: הרוואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, אומר "ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה":

דנה הגמרא: מנא הני מילי שמברכים על הנס?

אמר רבי יוחנן: דאמר קרא [שמות יח י] "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה, אשר הציל את העם מתחת יד מצרים"⁽³²⁾.

מדייקת הגמרא מלשון המשנה "שנעשו בו נסים לישראל" כי דוקא אניסא דרבים מברכינן, אבל אניסא דיחיד לא מברכינן, ותמהה על כך: והא הוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא [שם מדינה] נפל עליה אריא, אתעביר ליה ניסא ואיתצל מיניה,⁽³³⁾

31. ע"פ רש"י, והיינו כביאורו שהתקנה היתה להתיר לברך בשם, ולא לחוש לזלזול. אך הרמב"ם בפיה"מ ביאר שבעת שהפרו תורתך ועברו על התקנות הנזכרות, יהיה עת לעשות לה' להפרע מהם ולהענישם. והריטב"א [סג א] נקט שתקנו כך כדי ששם השם יהיה שגור בפי העם, ולביאוריהם התקנה היתה חיוב לברך בשם, ולכן כשלא יעשו כן יענשו.

32. רש"י פירש שנידון הגמרא מנין שמברכים על נס, אך אין להוכיח מיתרו שמברכים במקומו, שהרי הוא הגיע אחר שכבר היו במדבר, ולא עמד במקום שארע בו הנס. והריטב"א כתב שיכל לברך כי "הרוואה רבים הניצולים כרואה מקום הנס", והמאירי נקט כי הואיל וראה את משה שעליו נעשו הניסים, ואת ישראל שלצרכם נעשו, חביב היה בעיניו כאילו ראה המקומות, והלבוש [ריח] הוכיח מכך כשיטת האבודרהם שמברכים גם בראיית האדם שנעשה לו הנס. והרא"ה כתב שבראיית האדם מברך אפילו כשאינו אביו או רבו, ועדיפה מראיית המקום, שבו אינו מברך אלא נס של

אביו ורבו, והיינו שיעקר הברכה על ההצלה ולא על הנס, וראה שעה"צ [ריח יז].

והמהרש"א ביאר שלכתם במדבר היה בכלל הצלתם ממצרים, וגם ראה שם את ניסי המן והבאר וענני הכבוד, [והוסיף, שלא הוצרך להזכיר בברכתו שם ומלכות כיון שאמר "אשר הציל את העם" ובכך הזכיר שמלכותו בכל] ובעיון יעקב כתב שכיון שהענין השפיל את כל ההרים, הרי יכל יתרו לראות את מעברות הים מקום חנייתן [ותמוה, שהרי צריך לעמוד במקום הנס ממש, כמבואר בברכי יוסף, ועוד שהרי בסמוך מוכח שאחר שעבר המחנה במישור חזר המקום לקדמותו, וראה הערה 36].

33. בב"י [ריט] הביא בשם אבודרהם שאין מברכים אלא על נס שחורג ממנהג העולם, כגון שנפל עליו אריה, אך לא על הצלה מידי גנבים בלילה וכדו', וכתב שהריטב"א [שלז] נחלק עליו, אך המג"א [ריח יב] נקט שכוונת הריטב"א כי אם הסכנה היתה בדבר שאינו טבע העולם, מברך, אף אם ניצל בדרך טבעית, כגון שהזדמנו שם אנשים, כי אף שלא היה שינוי בטבע, הרי

אתא לקמיה דרבא ואמר ליה: כל אימת דמטיית להתם, בריך "ברוך שעשה לי נס" (34) במקום הזה" ואם אין מברכים על נס של יחיד למה אמר לו לברך על ניסו?

וכן מצינו שמר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא [בקעה] דערבות [שם מקום] וצחא [צמא⁽³⁵⁾] למיא, איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי, ותו היה מעשה

עמו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא [שוק] דמחוזא, ונפל עליה גמלא פריצא [גמל משוגע] איתפרקא ליה אשיתא [נפל כותל הבית הסמוך לו] על לגוה [נכנס לתוכו, וניצל], ומאז, כי מטא לערבות, בריך "ברוך שעשה לי נס בערבות [במעין המים] ובגמל"⁽³⁶⁾, וכן כי מטא לרסתקא דמחוזא, בריך "ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות"⁽³⁷⁾, ואם אין מברכים על נס של יחיד, למה בריך על ניסו?

ניסים, כשמגיע למקום שארע בו אחד מהם כולל בברכתו את כולם, אבל הריטב"א כתב שאת המקום שעומד בו מזכיר ראשון, כי עיקר הברכה עליו, ואילו שאר הניסים יזכיר רק משום חביבות הנס, אך אינו חייב להזכירם, וכן הוכיח ר"י החסיד שהרי במשנה לא הוזכר שאומר ש"עשה ניסים לאבותינו בכך ובכך" [ונקט שאין חילוק בין רבים ליחיד בהזכרת כל הניסים].

ויתכן שנחלקו אם מדין ההודאה צריך להודות בברכתו על כל הניסים [ואם רואה אח"כ את מקום הנס השני, חוזר ומברך ומזכיר כל הניסים, וכ"כ בעולת תמיד] או שהיא תוספת לחביבות הנס, ויוצא בברכה זו גם על המקום השני שיראה אח"כ [כמבואר באליהו רבה].

ובשו"ע [שם ה] פסק שבעל הנס צריך להזכיר בכל מקום נס את כל ניסיו, וכתב המג"א שיוצאי יריכו אינם מזכירים כל הניסים, וכמו בנס של רבים, ולדבריו צ"ל שיתרו את כל הניסים כי ראה עד מעברות הים, וראה הערה 33.

37. יתכן לבאר שבצמאון רק את המקום "ערבות", כי הסכנה היתה טבעית, והנס שלא כטבע, אך ב"גמל" הזכיר את הסכנה שהיתה לא טבעית [וראה הערות 33-35]. ובאופן נוסף יתכן כדלהלן [הערה 42] שמברכים על המקום רק אם הנס נעשה בגוף האדמה.

נס הוא שהקב"ה הזמינם להצילו, ומשמע שהברכה על עצם ההצלה ולא על ה"נס", וראה עוד במשך חכמה [בראשית לו כד] ובהערה 37. ובנשמת אדם [סה א] כתב שגם האבודרהם לא הצריך שינצל דוקא בנס לא טבעי, שהרי לא נזכר שההוא גברא ניצל שלא כדרך הטבע, אלא שבא למעט רק אופן שבדרך העולם אינו ניזוק, כגון שבאו גנבים וצעק לעזרה, או יולדת וחולה שרובן לחיים [ונקט שהברכה על ה"נס" ולא על ההצלה] ובשעה"צ [שם כו] תמה שהרי באריה אמרו "איתעביד ליה ניסא" [ואמנם בדק"ס ל"ג זאת, וראה בה"ל שם ד"ה ויש].

34. הגרא"מ הורביץ דקדק שהודאת היחיד פותחת בטובת עצמו "שעשה לי" קודם הזכרת ה"נס", ואינה כהודאה על נס שנעשה לאבותיו שאומר "שעשה נסים לאבותינו" ומקדים הודאה על ההנהגה הניסית לפני ההודאה על טובתם, וראה הערה 41.

35. בפשטות הכוונה שצמא והסתכן, אך היעב"ץ [מור וקציעה ריח] נקט שרק הצטער, וברכת הנס על הבריאה החדשה, ונקט שהברכה אינה על ההצלה אאל על הנס, וראה הערות 33-36.

36. הרא"ש למד מכאן שיחיד שנעשו לו כמה

מתרצת הגמרא: אמרי, אניסא דרבים כולי עלמא מיהיבי לברוכי, אבל אניסא דיחיד רק איהו [בעל הנס] (39) חייב לברוכי. (40)

תנו רבנן: הרואה את מעברות הים – מקום שעברו בו ישראל בקריעת ים

סוף, (41) ומקום מעברות הירדן, או את מעברות נחלי ארנון, או אבני אלגביש שהשליך ה' על האמוריים כשנלחמו עם יהושע במורד בית חורון, ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה ובקש רחמים על ישראל בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ונציב

38. ראה בירושלמי שנס שארע לשבט אחד, תלוי במחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה לגבי פר העלם דבר, אם בא על חטא של שבט אחד בלבד.

ועוד אמרו שם, שכל ישראל חייבים בכרכה על נס שנעשה ל"אדם מסוים", כיואב בן צרויה, או נס שהתקדש שם שמים על ידו בעולם, כגון הנס שארע לדניאל בגוב האריות, ולחנניה מישאל ועזריה ככבשן האש, וכתב המג"א שעתה אין לנו אדם מסוים, וביאר בבה"ל שאפילו דניאל וחביריו מברכין על ניסם רק משום שהתקדש בו ש"ש, אך אינם נחשבים כ"אדם מסוים" אע"פ שהיו מפורסמים, עד שיצא טבעם בכל העולם. וראה במשך חכמה [בראשית לז כד] שדוד היה אדם מסוים, ובכל זאת לא ברך כשניצל מכף שאול, כי גם שאול היה מסוים.

39. הרי"ף גרס "איהו ובריה ובר בריה מברכים". וביאר המעדני יו"ט שכמו שרחמי האב על הבן עד ג' דורות [רש"י בראשית כא כג] כך להיפך שמחת הבן על הצלת אביו עד ג' דורות, וזו גם כוונת בעל הטורים [שמות י ב, עי"ש].

אכן בטור [ריח] הביא שיש מפרשים [הרשב"א] כי לגירסא זו כל יוצאי יריכו מברכים, עד עולם. וראה יד אהרן שרק צאצאיו שנולדו אחר הנס מברכים, והיינו משום שהצלתו הועילה להם שיבואו לעולם.

40. משמע שאדם אחר אינו מברך, אפילו אם ראה את הנס בעיניו, והיינו כי אין זו ברכת הראיה אלא ברכת שבח והודאה של הניצול, אכן טעם זה מועיל רק כשחוזר ורואה את מקום הנס, ועדיין צריך טעם למה לא יברך בשעת ראיית הנס על שינוי הטבע.

41. לשון רש"י, ודייק הבה"ל [ריח ד"ה כגון] כשיטת הכפתור ופרח שמברך רק כאשר הגיע למקום שממנו הוא רואה את המקום שארע בו הנס.

ובשערי תשובה כתב בשם מהריט"ץ שאפילו עומד בעליה אינו מברך על נס שנעשה לו בבית עד שיעמוד במקום שנעשה הנס, ולפי המבואר בהערה 34 יתכן לפרש שלא נחלקו, אלא בנס של יחיד ההודאה על ההטבה שנעשית לו, ולכך צריך לעמוד במקום שנעשתה, אך בנס של רבים ההודאה על ההנהגה הניסית עם הכלל, ולזה די שהוא רואה את המקום כהיכי תמצוי לברך.

אכן הרמב"ם [ברכות י ט] נקט שדי בראיית חלק מים סוף, והבה"ל העיר מכאן, ועוד שהרי במעברות הירדן נקט שצריך לראות מקום שעברו בו ישראל. ויתכן שנקט כי בים סוף מברך גם על מה שנערו המצרים לים, ונס זה לא נעשה רק במקום החרבה, אלא בכל הים, וכדבריו [יסוה"ת ח א] ש"הוצרך להשקיע את המצרים, קרע את הים והצלילם בו".

של מלח של אשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה, על כולן צריך שיתן הוראה ושבה לפני המקום.⁽⁴²⁾

דנה הגמרא: בשלמא "מעברות הים" מצינו שנעשה בהם נס, דכתיב [שמות יד כב] "ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה", וגם ב"מעברות הירדן" מצינו שנעשה נס דכתיב [יהושע ג] "ויעמדו הכהנים נושאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן, וכל ישראל עוברים בחרבה, עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן", אלא "מעברות נחלי ארנון" מנלן שנעשה שם נס?

— דכתיב [במדבר כא יד] "על כן יאמר בספר

מלחמות ה' את זה בסופה ואת הנחלים

ארנון ועל כך תנא: "את זה בסופה" — שני

מצורעים היו, ושמותיהם "את" ו"הב"⁽⁴³⁾ זהו

מהלכין "בסופה" דהיינו בסוף מחנה ישראל כי

מצורעים משתלחים מחוץ למחנה,⁽⁴⁴⁾ כי הו

קא חלפי בני ישראל דרך עמק נחל ארנון, אתו אמוראי עבדי לחון נקירותא [מערות] תד-ב בהרים שלצדי הנחל, ומישו [התחבאו] בהון. אמרי: כי חלפי ישראל הכא, נצא מהמערות שהם בגובה ההר, ונקטלינו? ולא הו ידעי דארון הוה מסגי [הולך] קמיהו דישראל, והוה ממייך להו טורי מקמיהו [משפיל את ההרים שלפניהם, כדי ליישר להם את הדרך], כיון דאתא ארון להרי ארנון, אדבקו טורי בהדי הדדי ונכנסו הבליטות שבהר זה לתוך המערות שבהר שכנגדו, וקטלינו לאמוריים שנחבאו בהן, ונחת דמיהו לנחלי ארנון. כי אתו המצורעים "את" ו"הב"

המצורעים, אך רבינו חננאל נקט ששמו היה "והב".

ולכאורה משמע שישבו שניהם יחד, וכן מוכח בב"ב [כ א], ותמוה שבפסחים [מז ב] מצינו ש"בדד ישב" ולא יהיו טמאים אחרים אצלו.

44. אונקלוס תרגם פסוק זה באופן אחר, ונקט שהכוונה לניסים ש"יהב" — נתן להם ה' "בסופה" — בים סוף, וביאר הצל"ח שתרגם מפי רבי אליעזר ורבי יהושע, ורבי אליעזר סובר שהותרו המצורעים להכנס למחנה בעת המסעות [תענית כא ב], ולכן אי אפשר לבאר שהם ראו את הנס מחוץ למחנה. [וראה בספרי דבי רב שמה ששנינו בספרי שהענן היה נמשך גם על

42. תוס' [ד"ה אבני] כתבו שעל נס של רבים מברך דוקא בניסים כגון אלו, שניכרים מתוך המקום, ולכן אינו מברך על מקום שנפל בו מחנה סנחריב, אך בעל הנס עצמו מברך אפילו אם הנס אינו ניכר במקום [ויל"ע מה דין יוצאי חלציו]. וביאר המ"ב כי אף אם אפשר לכוון היכן היה הנס, כיון שלא נעשה בגוף האדמה אין מברכין עליו [ולדבריו האבן שישב עליה משה הועילה לתפילתו]. והוסיף הגר"א"מ הורביץ שרק אינו מזכיר את המקום בברכתו, אך ודאי מברך על הנס עצמו, וכמו שמצינו ב"ערבות וגמל", ראה הערה 37.

43. ע"פ המבואר בסמוך, וכתב הצל"ח ששם השני היה "הב" ו"והב" הוא ו' החיבור בין שני